PRAWO? TO MNIE DOTYCZY! · CZĘŚĆ 3 · KLASY VII–VIII

PRAWO BEZ ŚCIEMY

MIT

„DO OSIEMNASTKI NIC MI NIE GROZI”

Temat 04 – odpowiedzialność nieletnich

MIT

„WSZYSTKO MOŻNA ODDAĆ W 14 DNI”

Temat 08 – konsument w sieci

MIT

„JEST W GOOGLE, WIĘC MOGĘ UŻYĆ”

Temat 07 – prawo autorskie i AI

Co wolno, czego nie i jak skutecznie chronić swoje prawa

Prawo nie działa przez memy i mity. Liczą się fakty, przepisy, procedura i odpowiedzialność.

13 TEMATÓW · 1 TEMAT = 45 MIN · STAN PRAWNY: 25.09.2026

Jarosław Kinal · Michał Skóra · Magdalena Kruczek

PRAWO? TO MNIE DOTYCZY! · CZĘŚĆ 3

PRAWO BEZ ŚCIEMY

Co wolno, czego nie i jak skutecznie chronić swoje prawa · klasy VII–VIII

CZĘŚĆ 3

Tytuł	Prawo bez ściemy. Co wolno, czego nie i jak skutecznie chronić swoje prawa. Edukacja prawna dla uczniów, klasy VII–VIII
Autorzy	Jarosław Kinal, Michał Skóra, Magdalena Kruczek
Seria	„Prawo? To mnie dotyczy!”
Część serii	Część 3 z 3 · klasy VII–VIII
Wydawca	Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe, ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów
ISBN	978-83-983600-7-4 (całość serii)
Wydanie i rok	Wydanie I, Rzeszów 2026

Stan prawny i redakcyjny: 25 września 2026 r.

Materiał ma charakter edukacyjny i nie zastępuje indywidualnej porady prawnej.
Numery pomocowe: 112 · 116 111 (Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży) · 800 12 12 12 (Dziecięcy Telefon Zaufania RPD).

WYDAWCA

Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe

ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów

RZESZOWSKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE

ISBN 978-83-983600-7-4

9788398360074

AKTA TEMATÓW

Każda teczka to jedna lekcja. Za trafne odpowiedzi rośnie licznik fact-check na górze.

01

JAK MYŚLI PRAWNIK: FAKT, NORMA, DOWÓD, PROCEDURA

Oddzielam fakt od opinii i potrafię zbudować podstawową analizę sprawy.

02

PRAWA UCZNIA: CO NAPRAWDĘ OBOWIĄZUJE?

Potrafię sprawdzić, czy przepis obowiązuje, i znam drogę skargi w szkole.

03

MASZ 13 LAT: CO ZMIENIA SIĘ W PRAWIE CYWILNYM?

Rozumiem ograniczoną zdolność do czynności prawnych i ryzyko umów.

04

NIELETNI A ODPOWIEDZIALNOŚĆ: FAKTY ZAMIAST STRASZENIA

Rozumiem podstawowe granice odpowiedzialności nieletnich.

05

HEJT, REPUTACJA I WOLNOŚĆ SŁOWA

Rozumiem, że wolność wypowiedzi ma granice związane z prawami innych.

06

WIZERUNEK, DANE, DOXXING, DEEPFAKE I SZANTAŻ

Rozpoznaję naruszenia prywatności i ryzyka AI; wiem, jak reagować na presję i szantaż.

07

PRAWO AUTORSKIE, PLAGIAT I AI W SZKOLE

Rozróżniam inspirację, cytat, licencję i plagiat.

08

KONSUMENT W SIECI: ZWROTY, SUBSKRYPCJE, INFLUENCERZY

Potrafię sprawdzić warunki zakupu i rozpoznać manipulację.

09

PRZEMOC, GROŹBY I BEZPIECZNA REAKCJA

Potrafię ocenić poziom zagrożenia i nie eskalować sytuacji.

10

DYSKRYMINACJA, RÓWNE TRAKTOWANIE I DOSTĘPNOŚĆ

Odróżniam nierówność od uzasadnionego dostosowania.

11

CZY POLICJA MOŻE...? MITY O KONTAKCIE Z INSTYTUCJAMI

Wiem, że w kontakcie z organami warto zachować spokój, podawać prawdziwe dane i korzystać z pomocy dorosłych.

12

JAK SKUTECZNIE DOCHODZIĆ SWOICH PRAW

Potrafię napisać rzeczowe zgłoszenie, reklamację lub skargę.

13

LABORATORIUM SPRAW PRAWNYCH

Stosuję poznane zasady do złożonych przypadków.

TEMAT 01 / 13

45 MIN

JAK MYŚLI PRAWNIK: FAKT, NORMA, DOWÓD, PROCEDURA

Umiejętność: Oddzielam fakt od opinii i potrafię zbudować podstawową analizę sprawy.

Największym błędem w sporze prawnym jest zaczynanie od etykiety: „to na pewno przestępstwo", „to na pewno nielegalne". Prawnik zaczyna od faktów: co dokładnie się wydarzyło, kiedy, kto brał udział, jakie są dowody i jakie przepisy mogą mieć zastosowanie.

KAZUS

W sieci pojawia się film z podpisem „nauczyciel łamie prawo". Sam podpis niczego nie rozstrzyga. Trzeba znać kontekst, autentyczność materiału, okoliczności nagrania i właściwe przepisy.

CZTERY PYTANIA

Fakt: co się wydarzyło? Norma: jaka zasada może mieć zastosowanie? Dowód: skąd wiemy, że fakt miał miejsce? Procedura: kto może sprawę rozstrzygnąć i w jaki sposób? Taki schemat działa przy sporze szkolnym, zakupie internetowym i cyberprzemocy.

Prawo posługuje się pojęciami, które czasem różnią się od języka potocznego. Dlatego warto sprawdzać definicje i nie opierać się wyłącznie na filmiku, komentarzu czy wyniku z wyszukiwarki.

NARZĘDZIE

CZTERY PYTANIA PRAWNIKA

FAKT	NORMA	DOWÓD	PROCEDURA
Co się wydarzyło? Co dokładnie widać na nagraniu? Kiedy i gdzie je zrobiono?	**Jaka zasada może mieć zastosowanie?** Przepis, statut, regulamin?	**Skąd wiemy, że to prawda?** Czy nagranie jest autentyczne i pełne?	**Kto i jak to rozstrzyga?** Dyrekcja, rzecznik, sąd – w jakim trybie?

W SKRÓCIE

Najpierw fakty, potem ocena.

Dowód to nie to samo co plotka.

Procedura może być równie ważna jak przepis.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Dostajecie opis sporu bez zakończenia. W czterech kolumnach wypiszcie: fakty, brakujące informacje, możliwe dowody, właściwe miejsce rozwiązania.
2. Znajdźcie w dowolnym internetowym komentarzu zdanie będące opinią i przepiszcie je jako neutralny opis faktów.

FACT-CHECK

Czy nagłówek „to przestępstwo!” jest dowodem?

TAK NIE

Czy brak dowodu oznacza automatycznie, że zdarzenie nie miało miejsca?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

To klucz metodologiczny całej części. Zachęcaj do języka: „z dostępnych informacji wynika…”, „trzeba sprawdzić…”, „to zależy od…”.

TEMAT 02 / 13 45 MIN

PRAWA UCZNIA: CO NAPRAWDĘ OBOWIĄZUJE?

Umiejętność: Potrafię sprawdzić, czy przepis obowiązuje, i znam drogę skargi w szkole.

W 2026 r. Sejm uchwalił nowelizację Prawa oświatowego, która miała wpisać do ustawy katalog praw i obowiązków ucznia oraz powołać rzeczników praw uczniowskich. 2 lipca 2026 r. Prezydent ją zawetował, a Sejm nie odrzucił weta. To dobry przykład na to, że uchwalona ustawa to jeszcze nie obowiązujące prawo.

KAZUS

W sieci krąży film: „Od września każdy ma w szkole swojego rzecznika praw ucznia – teraz nauczyciel nic ci nie może zrobić". Ma tysiące udostępnień. Tymczasem ustawa, o której mowa, nie weszła w życie. Zanim powołasz się na przepis, sprawdź, czy obowiązuje.

UCHWALONA TO NIE ZNACZY OBOWIĄZUJĄCA

Ustawa uchwalona przez Sejm trafia do Senatu, a potem do Prezydenta. Prezydent może ją podpisać, skierować do Trybunału Konstytucyjnego albo odmówić podpisu, czyli zawetować. Sejm może odrzucić weto większością 3/5 głosów. Obowiązuje dopiero ustawa podpisana i ogłoszona w Dzienniku Ustaw – i to zwykle po okresie przejściowym.

CO CHRONI UCZNIA DZIŚ?

Prawa i obowiązki ucznia oraz tryb składania skarg opisuje statut szkoły, zgodny z Prawem oświatowym. Ponad nim stoją Konstytucja i Konwencja o prawach dziecka: m.in. prawo do poszanowania godności, prywatności, ochrony przed przemocą i wyrażania własnego zdania. Nadzór nad szkołami sprawuje kurator oświaty, a prawa dzieci chroni Rzecznik Praw Dziecka.

Po wecie ministerstwo edukacji zapowiedziało rozwiązania bez nowej ustawy, np. pełnomocnika ministra do spraw praw uczniowskich. Sprawdzaj aktualny stan w oficjalnych źródłach.

JAK DZIAŁAĆ PRAKTYCZNIE?

Zacznij od statutu szkoły: sprawdź tryb skargi lub odwołania. Opisz zdarzenie rzeczowo, podaj daty, wskaż naruszoną zasadę, jeśli ją znasz, i napisz, czego oczekujesz: wyjaśnienia, zmiany decyzji, zaprzestania praktyki, ochrony przed dalszym naruszeniem.

OŚ CZASU

UCHWALONA, ALE NIEOBOWIĄZUJĄCA: LOS USTAWY O PRAWACH UCZNIA

29.05.2026	02.07.2026	lato 2026	25.09.2026	?
Sejm uchwala nowelizację	**Weto Prezydenta**	**Weto nieodrzucone**	**Stan tej części**	**Co dalej?**
Katalog praw i obowiązków ucznia, rzecznicy praw uczniowskich.	Prezydent odmawia podpisu.	Do odrzucenia potrzeba 3/5 głosów w Sejmie.	Ustawa nie weszła w życie. Obowiązuje statut szkoły.	Sprawdzaj oficjalne źródła: Sejm, ELI/ISAP, MEN.

ŚCIEŻKA POMOCY

GDZIE ZGŁOSIĆ NARUSZENIE PRAW UCZNIA – DZIŚ

1. WYCHOWAWCA, PEDAGOG	2. DYREKTOR	3. KURATORIUM OŚWIATY	4. RZECZNIK PRAW DZIECKA
Rozmowa, notatka, wyjaśnienie sprawy.	Skarga lub odwołanie według statutu szkoły.	Nadzór pedagogiczny nad szkołą.	800 12 12 12 – bezpłatnie.

Na każdym etapie możesz działać razem z rodzicem lub opiekunem.

W SKRÓCIE

Uchwalona ustawa to nie to samo co obowiązujące prawo.

Dziś podstawą praw ucznia są statut szkoły, Prawo oświatowe, Konstytucja i Konwencja o prawach dziecka.

Skarga powinna opisywać fakty i oczekiwane rozwiązanie.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Znajdźcie w statucie szkoły procedurę skargi lub odwołania. Ułóżcie ją jako schemat blokowy.
2. Sprawdźcie w oficjalnym źródle (np. na stronie Sejmu lub w ELI/ISAP), jaki jest aktualny status ustawy o prawach ucznia. Zapiszcie datę sprawdzenia.

FACT-CHECK

Czy od września 2026 r. w każdej szkole działa ustawowy rzecznik praw uczniowskich?

TAK NIE

Czy statut szkoły nadal ma znaczenie dla praw ucznia?

TAK NIE

▼ Notatka dla prowadzącego

Temat dobrze pokazuje proces legislacyjny. Stan na 25 września 2026 r.: nowelizacja Prawa oświatowego z 29 maja 2026 r. została zawetowana 2 lipca 2026 r., a ministerstwo zapowiedziało rozwiązania pozaustawowe. Przed zajęciami sprawdź aktualny stan prawny.

TEMAT 03 / 13 45 MIN

MASZ 13 LAT: CO ZMIENIA SIĘ W PRAWIE CYWILNYM?

Umiejętność: Rozumiem ograniczoną zdolność do czynności prawnych i ryzyko umów.

Trzynaste urodziny mają znaczenie nie tylko symboliczne. Kodeks cywilny stanowi, że osoba, która ukończyła 13 lat, ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych. To nie jest „prawie dorosłość", ale realna zmiana w sposobie zawierania umów.

KAZUS

Czternastolatek podpisuje w internecie umowę na płatną usługę na rok. Czy samo kliknięcie wystarczy? To zależy od rodzaju umowy i zgody przedstawiciela ustawowego. W wielu przypadkach do ważności zobowiązania potrzebna jest taka zgoda.

CO TO JEST ZDOLNOŚĆ DO CZYNNOŚCI PRAWNYCH?

Czynność prawna to działanie, którym chcesz wywołać skutek prawny: zawrzeć umowę, coś kupić, sprzedać, podarować albo wypowiedzieć abonament. Zdolność do czynności prawnych to możliwość samodzielnego dokonywania takich czynności – nabywania praw i zaciągania zobowiązań własnym działaniem.

Nie myl jej ze zdolnością prawną. Tę ma każdy człowiek od urodzenia: nawet niemowlę może być właścicielem mieszkania, które odziedziczyło. Ale żeby samemu zawierać umowy, potrzebna jest zdolność do czynności prawnych.

Kodeks cywilny przewiduje trzy poziomy. Brak zdolności – do 13. urodzin (w imieniu dziecka działają rodzice; wyjątkiem są drobne, powszechne umowy życia codziennego). Ograniczona zdolność – od 13 do 18 lat. Pełna zdolność – od 18. urodzin (wyjątkowo wcześniej, gdy osoba za zgodą sądu zawrze małżeństwo).

CO MOŻESZ SAM?

Osoba z ograniczoną zdolnością do czynności prawnych może samodzielnie dokonywać niektórych czynności przewidzianych przez prawo, w tym zawierać umowy w drobnych bieżących sprawach życia codziennego. Przy czynnościach, przez które zaciąga zobowiązanie lub rozporządza prawem, co do zasady potrzebna jest zgoda przedstawiciela ustawowego, chyba że ustawa przewiduje inaczej.

W praktyce największe ryzyko tworzą abonamenty, zakupy na raty, kosztowne usługi, gry z płatnościami, platformy sprzedażowe i „darmowe" okresy próbne. Kliknięcie może być elementem zawarcia umowy.

UMOWA NIE MUSI BYĆ NA PAPIERZE

Umowy zawiera się także ustnie, przez aplikację, formularz internetowy lub zachowanie wyrażające zgodę. „Nic nie podpisałem” nie zawsze oznacza „nie zawarłem umowy”.

KONTO W SERWISIE I TWOJE DANE

W Polsce osoba, która ukończyła 16 lat, może sama wyrazić zgodę na przetwarzanie swoich danych przez serwisy internetowe, które opierają się na takiej zgodzie. Młodsi potrzebują zgody rodzica lub opiekuna. Niezależnie od tego wiele platform ma w regulaminach własny minimalny wiek.

TABELA

TRZY POZIOMY ZDOLNOŚCI DO CZYNNOŚCI PRAWNYCH

Wiek	Zdolność	Co to oznacza w praktyce
0–12 lat	brak	umowy zawierają rodzice; dziecko może samo zawierać tylko drobne umowy życia codziennego (bułka, bilet)
13–17 lat	ograniczona	sam: drobne bieżące sprawy, rozporządzanie własnym zarobkiem; przy poważniejszych zobowiązaniach (abonament, raty, drogi sprzęt) potrzebna zgoda rodzica
od 18 lat	pełna	samodzielnie zawierasz umowy i sam za nie odpowiadasz

Zdolność prawną – czyli możliwość posiadania praw i obowiązków – ma każdy od urodzenia.

MIERNIK RYZYKA

PIĘĆ ZAKUPÓW – GDZIE RYZYKO PRAWNE ROŚNIE?

Masz 14 lat i własne kieszonkowe.

Bilet autobusowy

Niskie ryzyko | Wysokie ryzyko

Przekąska w sklepiku

Niskie ryzyko | Wysokie ryzyko

Miesięczny abonament na rok

Niskie ryzyko | Wysokie ryzyko

Używany telefon od nieznajomego

Niskie ryzyko | Wysokie ryzyko

Subskrypcja w grze

Niskie ryzyko | Wysokie ryzyko

W SKRÓCIE

Zdolność prawną ma każdy od urodzenia; zdolność do czynności prawnych zależy od wieku.

Po 13 roku życia masz ograniczoną, a nie pełną zdolność do czynności prawnych.

Umowa może być zawarta online.

Duże lub długoterminowe zobowiązanie konsultuję z opiekunem.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Przeanalizujcie pięć zakupów: bilet, przekąska, miesięczny abonament, używany telefon, subskrypcja gry. Zaznaczcie, gdzie ryzyko prawne rośnie i dlaczego.
2. Znajdźcie w regulaminie przykładowej usługi trzy informacje: czas trwania umowy, cena, sposób rezygnacji.

FACT-CHECK

Czy dziesięciolatek może być właścicielem odziedziczonego mieszkania?

TAK NIE

Czy po 13 roku życia masz pełną zdolność do czynności prawnych?

TAK NIE

Czy brak papierowego podpisu oznacza brak umowy?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

Kodeks cywilny: art. 8 (zdolność prawna), art. 10–11 (pełnoletność, pełna zdolność), art. 12 i 14 (brak zdolności, umowy drobne bieżące), art. 15–22 (ograniczona zdolność, zgoda przedstawiciela ustawowego, rozporządzanie zarobkiem). Najpierw wyjaśnij różnicę między zdolnością prawną a zdolnością do czynności prawnych, dopiero potem analizujcie konkretne zakupy. Nie upraszczaj wszystkich transakcji do jednego schematu.

TEMAT 04 / 13

45 MIN

NIELETNI A ODPOWIEDZIALNOŚĆ: FAKTY ZAMIAST STRASZENIA

Umiejętność: Rozumiem podstawowe granice odpowiedzialności nieletnich.

Zdanie „do osiemnastki nic mi nie grozi” jest fałszywe. Fałszywe jest też „trzynastolatek odpowiada tak samo jak dorosły”. Prawo przewiduje odrębny system reagowania na zachowania nieletnich, a odpowiedzialność zależy od wieku, rodzaju czynu i okoliczności.

KAZUS

W komentarzach ktoś pisze: „Masz 16 lat, więc policja nic ci nie zrobi”. To internetowy mit. Sprawa może trafić do organów właściwych dla nieletnich, a przy niektórych najpoważniejszych czynach przepisy przewidują wyjątkowo odpowiedzialność na zasadach Kodeksu karnego.

REGUŁA I WYJĄTKI

Kodeks karny co do zasady stosuje odpowiedzialność karną do osoby, która popełniła czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat. Ustawa przewiduje wyjątki dla niektórych bardzo poważnych czynów po ukończeniu 15 lat, a w szczególnie określonej sytuacji także po ukończeniu 14 lat. Są to wyjątki ustawowo ograniczone i nie należy ich przedstawiać jako ogólnej zasady.

Wobec nieletnich stosuje się przede wszystkim przepisy ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Mogą pojawić się środki wychowawcze, lecznicze lub poprawcze, zależnie od sprawy. Celem systemu jest również zapobieganie dalszym problemom i wsparcie rozwoju.

SZKOŁA A CZYN KARALNY

Dyrektor w określonych ustawą przypadkach może zastosować środki oddziaływania wychowawczego za zgodą nieletniego i rodziców lub opiekuna, ale nie dotyczy to wszystkich czynów i nie zastępuje postępowania w najpoważniejszych sprawach.

KIEDY NASTOLATEK ODPOWIADA JAK DOROSŁY?

Zasada: na podstawie Kodeksu karnego odpowiada osoba, która popełniła czyn po ukończeniu 17 lat. Wyjątki są wąskie. Osoba, która ukończyła 15 lat, może odpowiadać jak dorosły tylko za najpoważniejsze czyny wymienione w art. 10 § 2 Kodeksu karnego, np. zabójstwo, spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, zgwałcenie, rozbój, wzięcie zakładnika albo czynną napaść na policjanta, której skutkiem jest ciężki uszczerbek na zdrowiu. Kara nie może wtedy przekroczyć dwóch trzecich górnej granicy przewidzianej w przepisie.

Od 30 września 2023 r. czternastolatek może odpowiadać na zasadach Kodeksu karnego za zabójstwo w najcięższej postaci (np. ze szczególnym okrucieństwem). Z kolei wobec 17-latka sąd może zamiast kary zastosować środki przewidziane dla nieletnich, jeśli popełnił lżejsze przestępstwo i przemawia za tym jego sytuacja.

CO MOŻE BYĆ CZYNEM KARALNYM NASTOLATKA?

Przykłady zachowań, za które nastolatek może trafić przed sąd rodzinny: kradzież lub przywłaszczenie (np. telefonu z szatni), pobicie, groźba karalna, uporczywe nękanie (także w sieci), rozpowszechnianie intymnych zdjęć osoby małoletniej, zniszczenie cudzej rzeczy (np. graffiti na elewacji), posiadanie narkotyków, fałszywy alarm bombowy w szkole, włamanie na cudze konto.

KARY I ŚRODKI KARNE W KODEKSIE KARNYM

Kodeks karny przewiduje kary: grzywnę, ograniczenie wolności (np. prace społeczne), pozbawienie wolności, 25 lat pozbawienia wolności i dożywocie.

Obok kary sąd może orzec środki karne, np. zakaz kontaktowania się i zbliżania do pokrzywdzonego, zakaz wstępu na imprezy masowe, zakaz prowadzenia pojazdów, świadczenie pieniężne, podanie wyroku do publicznej wiadomości albo pozbawienie praw publicznych. Może też nakazać naprawienie szkody lub zapłatę nawiązki.

ŚRODKI WOBEC NIELETNICH

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich nie przewiduje „kar", tylko środki. Środki wychowawcze to m.in.: upomnienie; zobowiązanie do naprawienia szkody, przeproszenia pokrzywdzonego, prac społecznych, nauki, terapii, zakazu kontaktu z pokrzywdzonym lub zaprzestania używania substancji psychoaktywnych; nadzór rodziców, kuratora lub organizacji; skierowanie do ośrodka kuratorskiego; zakaz prowadzenia pojazdów; przepadek rzeczy; umieszczenie w rodzinie zastępczej zawodowej, w młodzieżowym albo okręgowym ośrodku wychowawczym.

Środek leczniczy (umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym lub innym zakładzie leczniczym) sąd stosuje, gdy nieletni jest chory psychicznie, ma inne zaburzenia czynności psychicznych albo jest uzależniony. Środek poprawczy – umieszczenie w zakładzie poprawczym – dotyczy nastolatka, który po ukończeniu 13 lat popełnił przestępstwo, przy wysokim stopniu demoralizacji, gdy inne środki nie pomogły albo nie rokują poprawy.

OŚ WIEKU

GRANICE WIEKU W PRAWIE

Przed 17. rokiem życia – przede wszystkim ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich: środki wychowawcze, lecznicze, poprawcze

13	14	15	17	18
Ograniczona zdolność do czynności prawnych (Kodeks cywilny).	Wyjątek: w ściśle określonej sytuacji odpowiedzialność na zasadach Kodeksu karnego za najcięższe czyny.	Wyjątek: odpowiedzialność karna za niektóre bardzo poważne czyny wymienione w ustawie.	Ogólna granica odpowiedzialności karnej (art. 10 Kodeksu karnego).	Pełnoletność i pełna zdolność do czynności prawnych.

Wyjątki dla 14- i 15-latków są wąskie. Nie są ogólną zasadą.

ROZPRAWA Z MITAMI

MIT CZY FAKT?

Oceń każde zdanie.

„Do osiemnastki nic mi nie grozi.”

Mit | Fakt

„Każdy 15-latek odpowiada jak dorosły.”

Mit | Fakt

„Każdy problem szkolny to sprawa karna.”

Mit | Fakt

„Prawo ma osobny system reagowania na czyny nieletnich.”

Mit | Fakt

PORÓWNANIE

DOROSŁY A NIELETNI: KARY I ŚRODKI

	Kodeks karny (zasadniczo od 17 lat)	Ustawa o nieletnich
Reakcja	**kary**: grzywna, ograniczenie wolności, pozbawienie wolności, 25 lat, dożywocie	**środki wychowawcze**: upomnienie, naprawienie szkody, przeprosiny, prace społeczne, terapia, nadzór rodziców lub kuratora, ośrodek kuratorski, młodzieżowy lub okręgowy ośrodek wychowawczy
Dodatkowo	**środki karne**: zakaz kontaktu i zbliżania się, zakaz wstępu na imprezy masowe, zakaz prowadzenia pojazdów, świadczenie pieniężne; naprawienie szkody, nawiązka	**środek leczniczy**: szpital psychiatryczny lub inny zakład leczniczy (choroba, uzależnienie) **środek poprawczy**: zakład poprawczy (przestępstwo po 13. roku życia, wysoka demoralizacja)
Kto orzeka	sąd karny	sąd rodzinny

W SKRÓCIE

Przed 18 rokiem życia istnieje realna odpowiedzialność prawna.

17 lat to ogólna granica Kodeksu karnego; dla 15- i 14-latków są tylko wąskie wyjątki.

Dorosły dostaje karę (grzywna, ograniczenie wolności, więzienie), nieletni – środki wychowawcze, lecznicze lub poprawcze.

Kradzież, pobicie, groźby czy nękanie w sieci to czyny karalne także dla nastolatków.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Rozprawcie się z trzema mitami: „do 18 nic”, „każdy 15-latek odpowiada jak dorosły”, „każdy problem szkolny to sprawa karna”.
2. Zbudujcie oś wieku: 13 – 14 – 15 – 17 – 18 i dopiszcie, jakie obszary prawa mogą się przy tych granicach zmieniać.

FACT-CHECK

Czy osoba poniżej 17 lat nigdy nie może odpowiadać na zasadach Kodeksu karnego?

Nigdy | Wyjątkowo – w najpoważniejszych przypadkach

Czy reakcja wobec nieletniego zawsze polega na karze więzienia?

TAK | NIE

Czy 15-latek może odpowiadać jak dorosły za rozbój?

TAK | NIE

Czy wobec 14-latka, który ukradł telefon, sąd może orzec karę więzienia?

TAK | NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

Podstawy: art. 10 Kodeksu karnego (17 lat; § 2 – katalog czynów dla 15-latków; § 2a – zabójstwo kwalifikowane dla 14-latków, od 30.09.2023; § 3 – górna granica kary; § 4 – środki dla nieletnich wobec 17-latków), art. 32 k.k. (kary), art. 39 k.k. (środki karne), art. 46–47 k.k. (środki kompensacyjne) oraz ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (art. 1 – granice wieku, art. 7 – środki

wychowawcze, a także przepisy o środku leczniczym i poprawczym). Korzystaj z aktualnych tekstów jednolitych. Nie buduj lekcji na sensacyjnych przykładach.

TEMAT 05 / 13 45 MIN

HEJT, REPUTACJA I WOLNOŚĆ SŁOWA

Umiejętność: Rozumiem, że wolność wypowiedzi ma granice związane z prawami innych.

Wolność wypowiedzi chroni możliwość wyrażania opinii, także ostrych i krytycznych. Nie oznacza jednak prawa do dowolnego naruszania cudzej godności, prywatności, dobrego imienia czy bezpieczeństwa.

KAZUS

Uczeń publikuje: „Moim zdaniem ta decyzja dyrekcji jest niesprawiedliwa” – to krytyczna opinia. Inny wpis wymyśla rzekome fakty o konkretnej osobie i zachęca do nękania. To zupełnie inna sytuacja prawna.

OPINIA A TWIERDZENIE O FAKTACH

Opinia wyraża ocenę. Twierdzenie o faktach można w większym stopniu sprawdzać pod kątem prawdziwości. W sporach o reputację ta różnica ma znaczenie. Krytyka jest bezpieczniejsza, gdy odnosi się do działania i argumentów, a nie dehumanizuje osoby ani nie przypisuje jej nieprawdziwych czynów.

Groźby, uporczywe nękanie, ujawnianie danych czy masowe szczucie mogą uruchamiać różne mechanizmy ochrony prawnej. Nie każdy „hejt" jest od razu konkretnym przestępstwem – trzeba analizować treść i kontekst.

CZTERY PRZESTĘPSTWA, O KTÓRYCH WARTO WIEDZIEĆ

Znieważenie (art. 216 Kodeksu karnego) to obrażenie kogoś – wyzwiskiem, wulgarnym gestem, poniżającym memem – w jego obecności, publicznie albo tak, żeby to do niego dotarło. Zniesławienie (art. 212) to przypisywanie komuś wobec innych postępowania lub cech, które mogą go poniżyć w opinii otoczenia albo narazić na utratę zaufania, np. rozsyłanie plotki, że ktoś kradnie. Oba czyny ściga się z oskarżenia prywatnego, a w internecie grozi za nie surowsza kara.

Groźba karalna (art. 190) to grożenie komuś popełnieniem przestępstwa na jego szkodę albo na szkodę bliskiej mu osoby, jeżeli groźba wzbudza w nim uzasadnioną obawę, że zostanie spełniona – np. „Po lekcjach cię pobiję", „Wiem, gdzie mieszkasz, spalę ci dom". Liczy się to, czy obawa jest uzasadniona, a nie to, czy autor „żartował".

Uporczywe nękanie, czyli stalking (art. 190a § 1), to powtarzające się zachowania – wiadomości, śledzenie, telefony, komentarze – które wzbudzają w kimś uzasadnione poczucie zagrożenia, poniżenia lub udręczenia albo istotnie naruszają jego prywatność. Przestępstwem jest też podszywanie się pod kogoś z użyciem jego wizerunku lub danych, żeby wyrządzić mu szkodę (art. 190a § 2), np. fałszywe konto w imieniu kolegi. Groźba karalna i nękanie są co do zasady ścigane na wniosek pokrzywdzonego.

SORTER

OPINIA CZY TWIERDZENIE O FAKTACH?

Twierdzenie o faktach można sprawdzić. Fałszywe może naruszać czyjeś dobre imię.

„Moim zdaniem ta decyzja dyrekcji jest niesprawiedliwa.”

Opinia | Fakt (twierdzenie)

„Wicedyrektor wziął pieniądze z kasy klasowej.”

Opinia | Fakt (twierdzenie)

„Ten film był nudny.”

Opinia | Fakt (twierdzenie)

„Kasia ściągała na sprawdzianie 3 marca.”

Opinia | Fakt (twierdzenie)

„Uważam, że nowy regulamin boiska jest za surowy.”

Opinia | Fakt (twierdzenie)

SORTER

KTÓRE TO PRZESTĘPSTWO?

Znieważenie – obelga. Zniesławienie – szkodliwe twierdzenie o kimś wobec innych. Groźba – zapowiedź krzywdy. Nękanie – uporczywe, powtarzające się działania.

Ktoś pisze w komentarzu pod zdjęciem Ani: „Ty żałosna kretynko”.

Znieważenie | Zniesławienie | Groźba karalna | Nękanie

Na grupie ktoś rozsyła: „Bartek sprzedaje narkotyki na przerwach” – to nieprawda.

Znieważenie | Zniesławienie | Groźba karalna | Nękanie

„Jak powiesz nauczycielce, to wiem, gdzie mieszkasz, i cię dorwę.”

Znieważenie | Zniesławienie | Groźba karalna | Nękanie

Ktoś od miesiąca codziennie wysyła Oli dziesiątki wiadomości, czeka pod jej domem i komentuje każdy jej post.

Znieważenie | Zniesławienie | Groźba karalna | Nękanie

W SKRÓCIE

Wolność słowa nie jest wolnością od odpowiedzialności.

Oddzielam opinię od twierdzenia o faktach.

Krytykuję działanie, nie odbieram komuś godności.

Znieważenie, zniesławienie, groźba i nękanie to przestępstwa – także w sieci.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Przepiszcie trzy obraźliwe komentarze na mocną, ale rzeczową krytykę.
2. Oceńcie, które zdania są opiniami, a które twierdzeniami o faktach.
3. Do każdego z czterech przestępstw (znieważenie, zniesławienie, groźba karalna, nękanie) wymyślcie fikcyjny przykład z życia szkoły i podajcie, co może zrobić osoba pokrzywdzona.

FACT-CHECK

Czy zdanie „nie podoba mi się ta decyzja” jest tym samym co fałszywe oskarżenie konkretnej osoby?

TAK NIE

Czy internetowa anonimowość zawsze oznacza brak odpowiedzialności?

TAK NIE

Czy wiadomość „Po lekcjach cię pobiję” może być groźbą karalną, nawet jeśli autor twierdzi, że żartował?

TAK NIE

Czy założenie fałszywego konta w imieniu kolegi, żeby go ośmieszyć, może być przestępstwem?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

Omów cztery typy: znieważenie (art. 216 k.k.), zniesławienie (art. 212 k.k.) – oba co do zasady z oskarżenia prywatnego, kwalifikowane, gdy popełnione za pomocą środków masowego komunikowania; groźba karalna (art. 190 k.k.) i uporczywe nękanie oraz podszywanie się (art. 190a § 1 i 2 k.k.) – co do zasady ścigane na wniosek pokrzywdzonego. Przy analizie przykładów używaj ostrożnego języka („może być”), bo kwalifikacja zależy od pełnego stanu faktycznego.

TEMAT 06 / 13

45 MIN

WIZERUNEK, DANE, DOXXING, DEEPFAKE I SZANTAŻ

Umiejętność: Rozpoznaję naruszenia prywatności i ryzyka AI; wiem, jak reagować na presję i szantaż.

Nowe technologie ułatwiają kopiowanie zdjęć, tworzenie fałszywych nagrań i łączenie danych z wielu źródeł. Prawo nie zna osobnej zasady „w internecie wszystko wolno". Wciąż działają ochrona prywatności, wizerunku, danych osobowych i dóbr osobistych.

KAZUS

Ktoś tworzy realistyczny deepfake przedstawiający ucznia w kompromitującej sytuacji i publikuje go jako „żart". Nawet jeśli materiał jest sztuczny, skutki dla reputacji i bezpieczeństwa są realne.

DOXXING

Doxxing to publikowanie lub zestawianie danych o osobie w sposób, który naraża ją na nękanie lub zagrożenie. Numer telefonu, adres, plan lekcji, lokalizacja treningów – osobno mogą wyglądać niewinnie, ale razem stają się mapą czyjegoś życia.

Jeżeli pojawia się fałszywy materiał, nie warto go masowo przesyłać „żeby ostrzec innych". Najpierw zabezpiecz dowód, zgłoś treść i ograniczaj zasięg. W razie poważnego zagrożenia potrzebna jest pomoc dorosłych i odpowiednich instytucji.

AI NIE USUWA ODPOWIEDZIALNOŚCI

To, że obraz wygenerował model AI, nie oznacza, że osoba publikująca nie ponosi odpowiedzialności za swój wybór. Narzędzie jest tylko elementem procesu.

INTYMNE ZDJĘCIA, PRESJA I SZANTAŻ

Wysyłanie, przechowywanie i przekazywanie dalej nagich lub intymnych zdjęć osoby poniżej 18 lat może być przestępstwem – także wtedy, gdy robią to rówieśnicy. Jeśli ktoś prosi o takie zdjęcie, naciska albo grozi publikacją (tzw. sextortion), przerwij kontakt, niczego nie wysyłaj i nie płać.

Zrób zrzuty ekranu rozmowy i profilu – nie samych zdjęć – zablokuj konto i od razu powiedz zaufanemu dorosłemu. Nielegalne treści można zgłosić do zespołu Dyżurnet.pl (NASK). Osoba szantażowana nie ponosi winy za to, co ją spotkało.

GDZIE ZGŁOSIĆ NARUSZENIE W INTERNECIE?

Na platformie: Facebook i Instagram (Meta), TikTok, YouTube, Snapchat i inne serwisy mają przycisk „Zgłoś" przy poście, komentarzu, profilu i wiadomości. Osoba zgłaszana zwykle nie dowiaduje się, kto ją zgłosił. Unijny akt o usługach cyfrowych (DSA) zobowiązuje platformy do przyjmowania zgłoszeń nielegalnych treści, informowania o decyzji i umożliwienia odwołania. Gdy ktoś grozi publikacją lub publikuje intymne zdjęcie osoby poniżej 18 lat, można skorzystać z narzędzia Take It Down, które wspiera m.in. Meta.

W NASK: nielegalne treści, zwłaszcza związane z seksualnym wykorzystywaniem dzieci, zgłasza się do zespołu Dyżurnet.pl. Oszustwa, przejęte konta, fałszywe strony i podejrzane linki – do CERT Polska przez incydent.cert.pl, a podejrzane SMS-y na bezpłatny numer 8080. Naruszenie ochrony danych osobowych można zgłosić do UODO.

Zgłoszenie do platformy nie zastępuje zgłoszenia na policję, gdy doszło do przestępstwa (groźby, szantażu, nękania). Wsparcie da też Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży 116 111.

JAK DZIAŁA DOXXING

OSOBNO NIEWINNE. RAZEM – MAPA CZYJEGOŚ ŻYCIA.

plan lekcji + **adres** + **lokalizacja treningów** + **numer telefonu** =

wiesz, gdzie ktoś jest o każdej porze

W SKRÓCIE

Sztuczny materiał może realnie krzywdzić.

Nie publikuję cudzych danych dla „zemsty".

Przy deepfake zabezpieczam dowód i ograniczam zasięg.

Przy szantażu przerywam kontakt, nie płacę i mówię dorosłemu.

Zgłaszam: na platformie („Zgłoś"), w NASK (Dyżurnet.pl, CERT Polska), a przy przestępstwie – na policji.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Przeanalizujcie fikcyjny profil i zaznaczcie informacje, które razem pozwalają ustalić rutynę użytkownika.
2. Ułóżcie procedurę reakcji na deepfake w 6 krokach.

FACT-CHECK

Czy deepfake jest „bezpieczny prawnie”, bo nie pokazuje prawdziwego zdarzenia?

TAK NIE

Czy podanie czyjegoś adresu w ramach internetowej zemsty jest dobrym sposobem obrony?

TAK NIE

Czy osoba, której ktoś grozi publikacją intymnego zdjęcia, powinna zapłacić, żeby sprawa się skończyła?

TAK NIE

Czy po zgłoszeniu posta do Meta albo TikToka nie warto już mówić dorosłym ani policji?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

To dobry punkt do połączenia edukacji prawnej z edukacją medialną i higieną cyfrową. Temat intymnych zdjęć prowadź bez pytania o osobiste doświadczenia i bez pokazywania przykładów. Zapewnij dyskretną ścieżkę zgłoszenia zgodną ze szkolnymi standardami ochrony małoletnich. Pokaż uczniom ścieżki zgłoszeń: przycisk „Zgłoś” w serwisach (obowiązki platform wynikają z DSA), Dyżurnet.pl i CERT Polska (NASK), UODO, policja, telefon 116 111. Przy intymnych zdjęciach osób małoletnich można wskazać narzędzie Take It Down (takeitdown.ncmec.org).

TEMAT 07 / 13 45 MIN

PRAWO AUTORSKIE, PLAGIAT I AI W SZKOLE

Umiejętność: Rozróżniam inspirację, cytat, licencję i plagiat.

„Jest w Google" nie oznacza „mogę użyć dowolnie". Teksty, zdjęcia, muzyka i grafiki mogą być chronione prawem autorskim. Szkolne zadanie wymaga dodatkowo uczciwego wskazania, co jest pracą ucznia, co źródłem, a co pomocą narzędzia AI.

KAZUS

Uczeń kopiuje trzy akapity z artykułu, zmienia kilka słów i podpisuje całość swoim nazwiskiem. To nie staje się własnym tekstem tylko dlatego, że użyto synonimów.

CO TO JEST PRAWO AUTORSKIE?

Prawo autorskie chroni utwory, czyli twórcze efekty pracy człowieka o indywidualnym charakterze: tekst, wypracowanie, zdjęcie, rysunek, piosenkę, film, grę, program komputerowy, prezentację. Ochrona powstaje automatycznie z chwilą stworzenia utworu – nie trzeba go nigdzie rejestrować ani oznaczać znakiem ©.

Autor ma prawa osobiste: do tego, by był uznawany za twórcę i podpisany, oraz by nikt nie zniekształcał jego dzieła. Tych praw nie można sprzedać ani się ich zrzec. Ma też prawa majątkowe: decyduje, kto i jak może korzystać z utworu, i może na tym zarabiać. Prawa majątkowe trwają zwykle przez całe życie autora i 70 lat po jego śmierci.

Prawo pozwala bez pytania o zgodę na tzw. dozwolony użytek, m.in.: korzystanie z legalnie rozpowszechnionego utworu na własny użytek (z wyjątkiem programów komputerowych), cytat z podaniem autora i źródła oraz korzystanie z utworów w celach edukacyjnych w szkole.

PRZYKŁADY NARUSZEŃ

Oddanie cudzego wypracowania, referatu lub prezentacji jako własnej (plagiat). Wrzucenie do sieci cudzego zdjęcia lub rysunku bez zgody autora i bez podpisu. Udostępnianie innym filmów, seriali, muzyki lub gier z nielegalnych źródeł (np. przez sieci wymiany plików). Sprzedawanie kopii cudzych utworów. Przerobienie cudzego utworu i opublikowanie go jako własnego. Instalowanie pirackich programów komputerowych.

Naruszenie może oznaczać obowiązek usunięcia treści, przeprosin i zapłaty odszkodowania, a w poważniejszych przypadkach – odpowiedzialność karną. W szkole plagiat jest też naruszeniem zasad uczciwości i statutu.

CYTAT I ŹRÓDŁO

Cytowanie cudzego utworu jest możliwe w określonych warunkach, m.in. gdy fragment służy uzasadnionemu celowi, a autor i źródło są oznaczone. Nie ma jednej „magicznej liczby procentów”, która zawsze pozwala kopiować.

Licencje, w tym Creative Commons, określają warunki korzystania z utworu. Trzeba sprawdzić konkretne oznaczenie. W domenie publicznej znajdują się utwory, do których wygasły majątkowe prawa autorskie, ale nadal warto wskazywać autorstwo.

AI I AUTORSTWO

Narzędzie AI może pomóc w planowaniu, redakcji czy generowaniu pomysłów, ale zasady szkoły lub nauczyciela mogą wymagać ujawnienia takiej pomocy. Oddanie wygenerowanego tekstu jako własnej samodzielnej pracy może być problemem etycznym i regulaminowym, nawet jeśli nie da się go sprowadzić do jednego przepisu o „kradzieży tekstu”.

SORTER

DOZWOLONY UŻYTEK CZY NARUSZENIE?

Zastanów się: czy źródło jest legalne, czy podajesz autora, czy udostępniasz innym?

Cytuję w referacie dwa zdania z książki, podając autora i tytuł.

Dozwolone | Naruszenie

Wrzucam na swój profil rysunek znalezionej w sieci artystki jako własny.

Dozwolone | Naruszenie

Udostępniam znajomym piracką wersję nowej gry przez link do pobrania.

Dozwolone | Naruszenie

Słucham w domu piosenki kupionej w legalnym serwisie.

Dozwolone | Naruszenie

Oddaję wypracowanie starszego kolegi jako swoje.

Dozwolone | Naruszenie

SPRAWDŹ PODPIS

KTÓRY PODPIS POD OBRAZEM JEST POPRAWNY?

Źródło musi dać się zidentyfikować.

Obraz wklejony do prezentacji bez żadnego podpisu.

Poprawny | Niepoprawny

„Źródło: Google”

Poprawny | Niepoprawny

„Fot. Anna Nowak, »Mgła nad Wisłą«, licencja CC BY 4.0, [nazwa serwisu, link]”

Poprawny | Niepoprawny

W SKRÓCIE

Utwór jest chroniony od chwili powstania – bez rejestracji i znaczka ©.

Dozwolony użytek to nie „wszystko wolno”: podaję autora i źródło.

Internet nie jest magazynem „bez właściciela”.

Podaję autora i źródło, gdy korzystam z cudzego utworu.

Sprawdzam zasady użycia AI w danym zadaniu.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Wybierzcie pięć przykładów z życia ucznia (pobranie piosenki, cytat w referacie, cudze zdjęcie w prezentacji, mem, piracka gra) i oceńcie: dozwolony użytek czy naruszenie?
2. Dostajecie trzy sposoby wykorzystania obrazu: bez źródła, z podpisem „Google”, z poprawnym opisem autora i licencji. Wskażcie różnice.
3. Napiszcie uczciwą notkę: „W pracy wykorzystano AI do…”.

FACT-CHECK

Czy zdjęcie zrobione przez kolegę telefonem może być chronione prawem autorskim?

TAK | NIE

Czy udostępnianie innym pirackiego filmu przez sieć wymiany plików jest dozwolonym użytkiem prywatnym?

TAK | NIE

Czy podanie „źródło: internet” wystarcza?

Pokaż odpowiedź

Czy istnieje zawsze bezpieczna zasada „można skopiować 10%”?

TAK | NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

Podstawy: ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych – art. 1 (utwór), art. 16–17 (prawa osobiste i majątkowe), art. 23 (dozwolony użytek prywatny), art. 27 (użytek edukacyjny), art. 29 (prawo cytatu), art. 36 (czas trwania praw majątkowych), art. 78–79

(roszczenia cywilne), art. 115–116 (przepisy karne). W ćwiczeniach opieraj się też na szkolnych zasadach samodzielności i wytycznych placówki dotyczących AI.

TEMAT 08 / 13 45 MIN

KONSUMENT W SIECI: ZWROTY, SUBSKRYPCJE, INFLUENCERZY

Umiejętność: Potrafię sprawdzić warunki zakupu i rozpoznać manipulację.

Nastolatkowie często kupują w sieci, nawet jeśli płatność technicznie wykonuje rodzic. Znajomość praw konsumenta pomaga uniknąć subskrypcji, ukrytych kosztów i presji marketingowej.

KAZUS

Sklep pokazuje „-70%”, ale cena „przed obniżką” została podana w sposób sugerujący większy rabat niż w rzeczywistości. Konsument powinien patrzeć nie na wielkość czerwonego napisu, ale na realną cenę i zasady promocji.

14 DNI – Z WYJĄTKAMI

Przy wielu umowach zawieranych na odległość konsument ma prawo odstąpić od umowy w terminie 14 dni. Termin liczy się inaczej dla towarów i usług, a przepisy przewidują wyjątki. To prawo nie powinno być traktowane jako „darmowe wypożyczanie” rzeczy.

Subskrypcja powinna być analizowana przez trzy pytania: kiedy zaczyna się płatność, jak często jest pobierana i jak zrezygnować. Jeśli odpowiedź jest trudna do znalezienia, to już sygnał ostrzegawczy.

REKLAMA INFLUENCERA

Reklama nie przestaje być reklamą dlatego, że wygląda jak zwykła rekomendacja. Świadomy odbiorca sprawdza, czy materiał ma charakter promocyjny i czy twórca może mieć interes w polecaniu produktu.

KTO STOI NA STRAŻY PRAW KONSUMENTA?

Miejski lub powiatowy rzecznik konsumentów – bezpłatnie doradza, pomaga napisać reklamację i może wystąpić do przedsiębiorcy w twojej sprawie. To pierwszy adres przy indywidualnym problemie. Prezes UOKiK (Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów) – chroni zbiorowe interesy konsumentów: prowadzi postępowania wobec firm, nakłada kary, publikuje ostrzeżenia, np. o nieuczciwych reklamach i subskrypcjach.

Inspekcja Handlowa – kontroluje sklepy i produkty, prowadzi mediacje i stałe polubowne sądy konsumenckie. Europejskie Centrum Konsumenckie – pomaga, gdy kupiłeś coś u sprzedawcy z innego kraju UE. Pomocą służą też organizacje konsumenckie, np. Federacja Konsumentów, a w sprawach usług finansowych – Rzecznik Finansowy. Osoba niepełnoletnia działa z rodzicem lub opiekunem.

CHECKLISTA

TRZY PYTANIA O KAŻDĄ SUBSKRYPCJĘ

1 Kiedy zaczyna się płatność?	**2** Jak często jest pobierana?	**3** Jak zrezygnować?

-70% Widzisz promocję? Sklep, który ogłasza obniżkę, powinien podać najniższą cenę z 30 dni przed obniżką. Porównuj z nią, nie z czerwonym napisem.

TABELA

KTO STOI NA STRAŻY PRAW KONSUMENTA?

Instytucja	W czym pomaga
Rzecznik konsumentów (miejski, powiatowy)	bezpłatne porady, pomoc w reklamacji, interwencja u sprzedawcy w twojej sprawie
Prezes UOKiK	ochrona zbiorowych interesów konsumentów: postępowania i kary dla firm, ostrzeżenia o nieuczciwych praktykach
Inspekcja Handlowa	kontrole sklepów i produktów, mediacje, stałe polubowne sądy konsumenckie
Europejskie Centrum Konsumenckie	spory ze sprzedawcą z innego kraju Unii Europejskiej
Organizacje konsumenckie, Rzecznik Finansowy	porady (np. Federacja Konsumentów); sprawy banków, ubezpieczeń i płatności

Osoba niepełnoletnia zgłasza sprawę razem z rodzicem lub opiekunem.

W SKRÓCIE

Sprawdzam realną cenę i warunki.

Prawo odstąpienia ma wyjątki.

Reklama może wyglądać jak zwykły post.

Przy problemie z zakupem pomaga rzecznik konsumentów; nieuczciwe praktyki firm sprawdza UOKiK.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Przeanalizujcie regulamin przykładowej subskrypcji: cena, okres, rezygnacja, automatyczne odnowienie.
2. Zaprojektujcie checklistę zakupu online w 7 punktach.

FACT-CHECK

Czy każdy zakup online można zwrócić w 14 dni bez wyjątku?

TAK NIE

Czy post influencera może być reklamą?

TAK NIE

Czy z problemem z reklamacją można bezpłatnie zwrócić się do miejskiego lub powiatowego rzecznika konsumentów?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

UOKiK ma aktualne materiały o prawach konsumenta, w tym o odstąpieniu od umów zawieranych na odległość. Omów instytucje ochrony konsumentów: rzecznicy konsumentów (miejscy i powiatowi), Prezes UOKiK, Inspekcja Handlowa, Europejskie Centrum Konsumenckie, organizacje konsumenckie, Rzecznik Finansowy. Wskaż różnicę między pomocą w indywidualnej sprawie a ochroną zbiorowych interesów konsumentów.

TEMAT 09 / 13

45 MIN

PRZEMOC, GROŹBY I BEZPIECZNA REAKCJA

Umiejętność: Potrafię ocenić poziom zagrożenia i nie eskalować sytuacji.

W konflikcie najważniejsze bywa „kto ma rację". W sytuacji zagrożenia ważniejsze jest „jak zapewnić bezpieczeństwo". Groźba, uporczywe nękanie czy przemoc wymagają innej reakcji niż zwykła sprzeczka.

KAZUS

Po kłótni ktoś pisze: „Jeszcze zobaczysz, co ci zrobię po szkole". Nie należy automatycznie zakładać ani „to tylko emocje", ani od razu samodzielnie kwalifikować prawnie. Trzeba zabezpieczyć wiadomość, ocenić realne zagrożenie i poinformować dorosłych.

NIE ODPOWIADAJ GROŹBĄ NA GROŹBĘ

Odwet może eskalować sytuację i utrudnić późniejsze wyjaśnienie. Zachowaj wiadomości, zrzuty ekranu i dane konta. Powiedz rodzicowi, wychowawcy lub innej zaufanej osobie. Jeśli istnieje bezpośrednie zagrożenie życia lub zdrowia, potrzebna jest natychmiastowa pomoc i numer 112.

W szkole powinny działać procedury reagowania na przemoc. Uczeń nie powinien być zmuszany do bezpośredniej konfrontacji ze sprawcą, jeśli czuje się zagrożony.

SZKOLNE STANDARDY OCHRONY MAŁOLETNICH

Od 2024 r. każda szkoła musi mieć standardy ochrony małoletnich – dokument, który opisuje, jak rozpoznawać krzywdzenie, komu je zgłaszać i jak szkoła reaguje. Zapytaj wychowawcę, gdzie je znaleźć; często są na stronie szkoły.

MEDIACJA W SZKOLE

Mediacja to rozmowa stron konfliktu z udziałem bezstronnego mediatora, który pomaga im samodzielnie wypracować porozumienie. W szkole mediatorem może być pedagog, psycholog, przeszkolony nauczyciel albo przeszkoleni uczniowie – mediatorzy rówieśniczy. Mediator nie ocenia, kto ma rację, i nie narzuca rozwiązania.

Zasady mediacji: dobrowolność (nikt nie może zmusić cię do udziału), bezstronność mediatora, poufność (to, co powiesz, zostaje między uczestnikami) i akceptowalność (porozumienie musi odpowiadać obu stronom). Efektem może być np. przeprosiny, naprawienie szkody i ustalenie zasad na przyszłość.

Mediacja dobrze sprawdza się przy konfliktach, kłótniach i sporach równorzędnych stron. Nie jest właściwa, gdy jedna strona ma przewagę i krzywdzi drugą – przy przemocy, groźbach czy nękaniu najpierw trzeba zapewnić bezpieczeństwo osobie pokrzywdzonej, a sprawą zajmują się dorośli zgodnie ze szkolnymi procedurami.

SKALA

OD SPORU DO ZAGROŻENIA

ZWYKŁY SPÓR	NĘKANIE	GROŹBA	BEZPOŚREDNIE ZAGROŻENIE
Rozmowa, mediacja.	Zachowaj dowody. Wychowawca, pedagog.	Zachowaj wiadomość. Rodzic i szkoła. Oceńcie zagrożenie.	112. Natychmiast.

SORTER

MEDIACJA CZY INTERWENCJA DOROSŁYCH?

Mediacja pomaga równorzędnym stronom. Przy krzywdzie i przewadze potrzebna jest ochrona.

Dwie koleżanki pokłóciły się o podział pracy w projekcie.

Mediacja | Interwencja dorosłych

Grupa uczniów od tygodni wyśmiewa jedną osobę i wrzuca o niej memy.

Mediacja | Interwencja dorosłych

Dwóch kolegów pokłóciło się na boisku o zasady gry.

Mediacja | Interwencja dorosłych

Starszy uczeń grozi młodszemu, że go pobije, jeśli nie odda pieniędzy.

Mediacja | Interwencja dorosłych

W SKRÓCIE

Bezpieczeństwo przed debatą.

Zachowuję dowód.

Nie odpowiadam przemocą na przemoc.

Mediacja jest dobrowolna i poufna – pomaga przy konflikcie, ale nie zastępuje ochrony przed przemocą.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Ułóżcie matrycę: zwykły spór – nękanie – groźba – bezpośrednie zagrożenie. Do każdego poziomu dopiszcie możliwą reakcję.
2. Przećwiczcie krótkie, rzeczowe zgłoszenie groźby dorosłemu.
3. Przygotujcie scenkę mediacji rówieśniczej w konflikcie o zniszczony projekt grupowy: role mediatora i dwóch stron, zasady rozmowy, spisane porozumienie.

FACT-CHECK

Czy przy bezpośrednim zagrożeniu trzeba najpierw przejść całą szkolną „drabinę” zgłoszeń?

TAK | NIE

Czy kasowanie gróźb przed pokazaniem ich dorosłemu jest najlepszym rozwiązaniem?

TAK | NIE

Czy mediator rówieśniczy rozstrzyga, kto ma rację, i wyznacza karę?

TAK | NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

Zajęcia nie powinny zachęcać uczniów do publicznego opowiadania własnych traumatycznych doświadczeń. Zapewnij dyskretną ścieżkę zgłoszenia. Omów mediację szkolną i rówieśniczą: zasady dobrowolności, bezstronności, poufności i akceptowalności; etapy

(rozmowy wstępne, wspólne spotkanie, porozumienie). Podkreśl, że przy przemocy rówieśniczej mediacja nie powinna zastępować interwencji i ochrony osoby krzywdzonej.

TEMAT 10 / 13

45 MIN

DYSKRYMINACJA, RÓWNE TRAKTOWANIE I DOSTĘPNOŚĆ

Umiejętność: Odróżniam nierówność od uzasadnionego dostosowania.

Równość nie oznacza, że każdej osobie daje się dokładnie to samo. Prawo może wymagać dostosowań, aby osoba z innymi potrzebami mogła realnie uczestniczyć w nauce i życiu społecznym.

KAZUS

Dwóch uczniów pisze sprawdzian. Jeden ma formalnie przyznane wydłużenie czasu. Kolega mówi: „To niesprawiedliwe, bo nie mamy identycznych warunków”. Tymczasem dostosowanie może służyć wyrównaniu realnych możliwości.

RÓWNE TRAKTOWANIE

Dyskryminacja polega na niedozwolonym gorszym traktowaniu związanym z określoną cechą lub sytuacją. Nie każda różnica w traktowaniu jest dyskryminacją. Czasem różnicowanie ma obiektywne i zgodne z prawem uzasadnienie, np. dostosowanie dla ucznia z określonymi potrzebami edukacyjnymi.

W sporze o nierówne traktowanie warto ustalić: kto został potraktowany inaczej, z jakiego powodu, w porównaniu z kim, jaki był skutek i czy istniało obiektywne uzasadnienie.

SORTER

DYSKRYMINACJA CZY UZASADNIONE DOSTOSOWANIE?

Zapytaj: kto, z jakiego powodu, w porównaniu z kim, z jakim skutkiem?

Uczeń z opinią poradni ma więcej czasu na sprawdzianie.

Dostosowanie | Dyskryminacja

Uczennica nie może zapisać się na robotykę, bo „to nie dla dziewczyn”.

Dostosowanie | Dyskryminacja

Klasa z uczniem na wózku ma zajęcia na parterze.

Dostosowanie | Dyskryminacja

Nauczyciel obniża ocenę za akcent ucznia z innego kraju.

Dostosowanie | Dyskryminacja

W SKRÓCIE

Równość to nie zawsze identyczność.

Dostosowanie może wyrównywać szanse.

Do oceny dyskryminacji potrzebny jest kontekst.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Przeanalizujcie cztery przykłady różnego traktowania i ustalcie, jakie informacje są potrzebne, by ocenić ich zasadność.
2. Zaprojektujcie jedną zmianę zwiększającą dostępność waszej klasy lub szkoły.

FACT-CHECK

Czy każde różne traktowanie jest dyskryminacją?

TAK NIE

Czy dostosowanie warunków może służyć równości?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

Unikaj prowadzenia uczniów do deklarowania własnych cech wrażliwych. Pracuj na neutralnych scenariuszach.

TEMAT 11 / 13 45 MIN

CZY POLICJA MOŻE...? MITY O KONTAKCIE Z INSTYTUCJAMI

Umiejętność: Wiem, że w kontakcie z organami warto zachować spokój, podawać prawdziwe dane i korzystać z pomocy dorosłych.

Filmy w internecie często przedstawiają kontakt z policją jako pojedynek na „magiczne zdania". W rzeczywistości uprawnienia i obowiązki zależą od konkretnej procedury, wieku i sytuacji.

KAZUS

Nastolatek dostaje wezwanie i chce je zignorować, bo ktoś w komentarzu napisał: „Jak nie odbierzesz, sprawa znika". Ignorowanie formalnych pism zwykle nie rozwiązuje problemu.

MASZ PRAWO DO OBECNOŚCI RODZICA LUB OPIEKUNA

W każdym poważnym kontakcie z instytucją – w rozmowie wyjaśniającej z dyrekcją, na policji, w sądzie – masz prawo, a nawet powinieneś domagać się obecności swojego rodzica lub opiekuna prawnego. Chodzi właśnie o rodzica lub opiekuna prawnego, a nie o „jakiegokolwiek dorosłego" wskazanego przez kogoś innego.

Gdy policja przesłuchuje cię jako nieletniego (np. w sprawie podejrzenia czynu karalnego), możesz żądać przesłuchania w obecności rodzica, opiekuna albo obrońcy. Inną osobę, np. krewnego czy przedstawiciela szkoły, wskazuje się dopiero wtedy, gdy ich obecność jest niemożliwa. Masz prawo do obrońcy – adwokata lub radcy prawnego ustanowionego przez rodziców albo wyznaczonego z urzędu – i do przesłuchania z jego udziałem. Możesz też odmówić wyjaśnień albo odpowiedzi na poszczególne pytania.

Nie podpisuj protokołu ani oświadczenia, którego nie rozumiesz. Poproś o wyjaśnienie i przeczytaj dokument razem z rodzicem lub obrońcą.

WEZWANIE: CO MUSI SIĘ W NIM ZNALEŹĆ?

Wezwanie to pismo od organu (np. policji, prokuratury, sądu). Musi wskazywać: kto wzywa, kogo, w jakiej sprawie i w jakim charakterze (np. świadek), czas i miejsce stawiennictwa, czy stawiennictwo jest obowiązkowe i jakie są skutki niestawiennictwa. Powinno zawierać podstawę prawną i pouczenie o prawach i obowiązkach.

Osobę małoletnią wzywa się wraz z jej rodzicem lub opiekunem prawnym. Wezwanie zawsze czytaj z nimi. Jeśli nie możesz przyjść w wyznaczonym terminie, trzeba to zgłosić i usprawiedliwić – nie wolno go ignorować.

REPREZENTANT DZIECKA W SĄDZIE

Czasem rodzice nie mogą reprezentować dziecka w sprawie sądowej, bo ich interesy są sprzeczne z interesem dziecka – np. spór dotyczy samych rodziców albo rodzic jest podejrzewany o krzywdzenie dziecka. Wtedy sąd ustanawia dla dziecka reprezentanta (kuratora). Zwykle jest to adwokat lub radca prawny, który zna sprawy dzieci. Jego zadaniem jest dbać wyłącznie o interes dziecka.

Dziecko ma też prawo do wysłuchania w sprawach, które go dotyczą, odpowiednio do wieku i dojrzałości. Inaczej wygląda rola świadka: najmłodszych świadków w sprawach o przemoc przesłuchuje się zwykle raz, w przyjaznym pokoju, z udziałem psychologa.

NIE ZGADUJ PROCEDURY

Jeśli nastolatek ma kontakt z policją, sądem lub inną instytucją, powinien powiedzieć rodzicowi lub opiekunowi i ustalić, w jakim charakterze jest wzywany. Nie należy podpisywać dokumentu, którego treści się nie rozumie – trzeba poprosić o wyjaśnienie i, gdy to potrzebne, skorzystać z pomocy prawnej.

Nie istnieje jedna uniwersalna instrukcja dla każdej sytuacji. Inaczej wygląda rozmowa świadka, inaczej czynności wobec nieletniego w określonym postępowaniu. Dlatego najważniejsza umiejętność to rozpoznanie dokumentu i skorzystanie z właściwej pomocy.

WAŻNE POUCZENIE

TWOJE PRAWA W KONTAKCIE Z DYREKCJĄ, POLICJĄ I SĄDEM

1. **Domagaj się obecności rodzica lub opiekuna prawnego** – w każdej poważnej rozmowie z dyrekcją, policją czy sądem. Nie „jakiegokolwiek dorosłego”, tylko twojego rodzica lub opiekuna.
2. **Na przesłuchaniu na policji** jako nieletni możesz żądać obecności rodzica, opiekuna albo obrońcy. Inną osobę wskazuje się dopiero, gdy ich obecność jest niemożliwa.
3. **Masz prawo do obrońcy** – adwokata lub radcy prawnego ustanowionego przez rodziców (albo z urzędu) – i do przesłuchania z jego udziałem.
4. **Możesz odmówić wyjaśnień** albo odpowiedzi na poszczególne pytania.
5. **Nie podpisuj** protokołu ani oświadczenia, którego nie rozumiesz.

ĆWICZENIE – DOKUMENT FIKCYJNY

ROZBIERZ WEZWANIE NA CZĘŚCI

Komendant Komisariatu Policji w Zielonym Dole (1)

WZÓR SZKOLNY · FIKCYJNY

W E Z W A N I E

Pani / Pan: **Anna Przykładowa** – matka (przedstawiciel ustawowy), **wraz z małoletnim synem Janem Przykładowym** (lat 15) (2)

Na podstawie art. 129 § 1 i art. 177 § 1 Kodeksu postępowania karnego (3)

wzywa się małoletniego do stawiennictwa **w charakterze świadka** w sprawie zniszczenia mienia (sygn. RSD-000/26) (4)

w dniu **12.11.2026 r., godz. 10:00**, ul. Lipowa 1, pok. 12 (5)

Pouczenie: Stawiennictwo jest obowiązkowe. W razie niemożności stawienia się należy niezwłocznie zawiadomić wzywającego i usprawiedliwić nieobecność; nieusprawiedliwione niestawiennictwo może skutkować karą porządkową. Małoletni stawia się wraz z rodzicem lub opiekunem prawnym. Świadek może uchylić się od odpowiedzi na pytanie, jeżeli udzielenie odpowiedzi mogłoby narazić jego lub osobę mu najbliższą na odpowiedzialność za przestępstwo (art. 183 § 1 k.p.k.). Świadek może ustanowić pełnomocnika, jeżeli wymagają tego jego interesy (art. 87 § 3 k.p.k.). (6)

(1) **Kto wzywa.** Organ, który wysyła pismo. Od tego zależy, jaka to procedura.

(2) **Kogo.** Rodzica lub opiekuna prawnego wraz z małoletnim. Osoba niepełnoletnia nie stawia się sama.

(3) **Podstawa prawna.** Przepis, na podstawie którego organ wzywa. Każde wezwanie musi ją wskazywać.

(4) **W jakiej sprawie i w jakim charakterze.** Świadek to nie podejrzany. Nie każde wezwanie oznacza oskarżenie.

(5) **Kiedy i gdzie.** Termin i miejsce. Jeśli nie możesz przyjść, trzeba to zgłosić i usprawiedliwić – nie ignorować.

(6) **Pouczenie.** Obowiązki i prawa: czy stawiennictwo jest obowiązkowe, skutki niestawiennictwa, prawa świadka. Niezrozumiałe? Poproś o wyjaśnienie.

W SKRÓCIE

W kontakcie z dyrekcją, policją czy sądem domagam się obecności rodzica lub opiekuna prawnego.

Na przesłuchaniu jako nieletni mam prawo do obrońcy i mogę odmówić wyjaśnień.

Wezwanie musi wskazywać podstawę prawną i zawierać pouczenie.

Gdy interesy rodziców i dziecka są sprzeczne, sąd ustanawia reprezentanta dziecka.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Dostajecie fikcyjne wezwanie. Zaznaczcie: kto wzywa, kogo, kiedy, gdzie, w jakiej sprawie, co trzeba zrobić.
2. Stwórzcie listę pytań, które można zadać dorosłemu lub prawnikowi przed wizytą w instytucji.

FACT-CHECK

Czy każde wezwanie oznacza, że ktoś jest oskarżony?

TAK NIE

Czy na przesłuchaniu na policji wystarczy obecność „jakiegokolwiek dorosłego”, np. przypadkowego pracownika?

TAK NIE

Czy w sprawie sądowej dziecko może mieć własnego reprezentanta, gdy interesy rodziców są sprzeczne z jego interesem?

TAK NIE

Czy warto poprosić o wyjaśnienie niezrozumiałego dokumentu?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

Podstawy: ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (prawa nieletniego w postępowaniu: obrona, obrońca, przesłuchanie w obecności rodzica, opiekuna lub obrońcy, prawo do odmowy wyjaśnień – zob. pouczenie nieletniego publikowane przez Policję), Kodeks postępowania karnego (art. 129 – treść wezwania, art. 177 – obowiązek stawiennictwa świadka, art. 183 – prawo uchylenia się od odpowiedzi, art. 185a – przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego), Kodeks rodzinny i opiekuńczy (art. 98–99³ – reprezentacja dziecka, reprezentant dziecka). Podkreśl, że uczeń ma domagać się obecności rodzica lub opiekuna prawnego, a nie dowolnej osoby dorosłej.

TEMAT 12 / 13 45 MIN

JAK SKUTECZNIE DOCHODZIĆ SWOICH PRAW

Umiejętność: Potrafię napisać rzeczowe zgłoszenie, reklamację lub skargę.

Skuteczne dochodzenie praw rzadko zaczyna się od krzyku. Zwykle zaczyna się od uporządkowania faktów, zebrania dokumentów i skierowania sprawy do właściwej osoby lub instytucji.

KAZUS

Uczeń pisze: „To skandal! Wszyscy łamią prawo i żądam natychmiastowej sprawiedliwości!!!”. Taki tekst może wyrażać emocje, ale nie pomaga odbiorcy ustalić, co się stało i czego autor oczekuje.

MODEL FAKT–ZASADA–ŻĄDANIE

FAKT	opisz konkretnie zdarzenie, datę, miejsce, osoby i dokumenty.
ZASADA	wskaż regulamin, statut, przepis lub prawo, jeśli je znasz.
ŻĄDANIE	napisz, czego oczekujesz – odpowiedzi, wyjaśnienia, naprawienia szkody, usunięcia treści, ponownego rozpatrzenia sprawy.

Dodaj załączniki: zrzuty ekranu, potwierdzenie zakupu, wiadomości, decyzje. Zachowaj kopię zgłoszenia i informację o dacie wysłania.

GENERATOR PISMA

FAKT – ZASADA – ŻĄDANIE

Przykład: reklamacja słuchawek. Zmień tekst, a pismo obok się zaktualizuje.

FAKT – co, kiedy, gdzie, jakie dokumenty

3 października 2026 r. kupiłem w sklepie internetowym słuchawki za 149 zł (zamówienie nr 4521). Po tygodniu przestał działać lewy głośnik. Nie upuściłem ich ani nie zalałem.

ZASADA – przepis, regulamin, statut

Sprzedawca odpowiada za wady towaru, który sprzedał konsumentowi.

ŻĄDANIE – czego oczekuję

Proszę o naprawę albo wymianę słuchawek na nowe.

REKLAMACJA

3 października 2026 r. kupiłem w sklepie internetowym słuchawki za 149 zł (zamówienie nr 4521). Po tygodniu przestał działać lewy głośnik. Nie upuściłem ich ani nie zalałem.

Sprzedawca odpowiada za wady towaru, który sprzedał konsumentowi.

Proszę o naprawę albo wymianę słuchawek na nowe.

W załączeniu: potwierdzenie zakupu, zdjęcie wady.

W SKRÓCIE

Rzeczowość zwiększa skuteczność.

Zachowuję kopie i dowody.

Kieruję sprawę do właściwej osoby lub instytucji.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Napiszcie reklamację wadliwego produktu w modelu FAKT–ZASADA–ŻĄDANIE.
2. Przeredagujcie emocjonalną skargę na rzeczowe pismo.

FACT-CHECK

Czy w skardze trzeba obrazić drugą stronę, żeby pokazać powagę sytuacji?

TAK NIE

Czy warto zachować potwierdzenie wysłania pisma?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

To praktyczny finał części. Można przeprowadzić symulację „punktu porad”: uczniowie losują sprawę i dobierają właściwą ścieżkę działania.

TEMAT 13 / 13 45 MIN

LABORATORIUM SPRAW PRAWNYCH

Umiejętność: Stosuję poznane zasady do złożonych przypadków.

Prawo rzadko przychodzi w postaci pytania ABC. Jedna sytuacja może jednocześnie dotyczyć prywatności, szkoły, konsumenta i odpowiedzialności za krzywdę. W laboratorium chodzi o zadawanie właściwych pytań, a nie o błyskawiczne wydawanie wyroku.

KAZUS

Uczeń kupuje używany telefon przez platformę, po czym sprzedający publikuje w sieci jego numer telefonu i obraża go na grupie. To jedna historia, ale kilka obszarów prawa: umowa, dane, reputacja, bezpieczeństwo.

METODA SZEŚCIU KROKÓW

01 Oddziel fakty od opinii.

02 Ustal osoby i ich role.

03 Zidentyfikuj możliwe prawa i obowiązki.

04 Zbierz dowody.

05 Wybierz właściwą procedurę i instytucję.

06 Zastanów się nad celem: przerwanie naruszenia, naprawienie szkody, wyjaśnienie, ochrona na przyszłość.

Dobre rozwiązanie prawne nie zawsze jest „najostrzejsze”. Powinno być adekwatne do problemu, możliwe do wykonania i nastawione na ochronę praw.

METODA

SZEŚĆ KROKÓW LABORATORIUM

1 Oddziel fakty od opinii	**2** Ustal osoby i ich role	**3** Znajdź możliwe prawa i obowiązki
4 Zbierz dowody	**5** Wybierz procedurę i instytucję	**6** Określ cel: przerwać, naprawić, wyjaśnić, chronić

Kazusy dla zespołów:

Krzywdzący deepfake	**Spór o subskrypcję**	**Niejasna kara szkolna**

W SKRÓCIE

Jedna sprawa może dotyczyć kilku gałęzi prawa.

Nie wydaję wyroku bez danych.

Celem jest rozwiązanie i ochrona, nie tylko „ukaranie”.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Podzielcie klasę na zespoły i rozwiążcie trzy kazusy: krzywdzący deepfake, spór o subskrypcję, niejasna kara szkolna. Każdy zespół ma przedstawić: fakty, brakujące dane, możliwe dowody, ścieżkę działania.
2. Na koniec stwórzcie klasową „kartę prawnej pierwszej pomocy” dla nastolatka.

FACT-CHECK

Czy na podstawie krótkiego posta w social media zawsze da się pewnie ocenić sprawę?

TAK NIE

Czy najostrzejsza możliwa reakcja jest zawsze najlepsza?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

Zakończ cykl oceną umiejętności, nie pamięci: czy uczeń rozpoznaje problem, potrafi zabezpieczyć dowody i wskazać bezpieczną ścieżkę pomocy.

NA KONIEC

KARTA: MOJA PRAWNA PIERWSZA POMOC

01 Czy jestem teraz bezpieczny / bezpieczna?	**02** Co dokładnie się wydarzyło? Zapisuję datę, miejsce i osoby.
03 Jakie mam dowody: wiadomości, zdjęcia, potwierdzenia, dokumenty, świadków?	**04** Komu dorosłemu mogę o tym powiedzieć?
05 Czy sprawa wymaga natychmiastowej pomocy, czy można ją spokojnie wyjaśnić?	**06** Czego oczekuję: zatrzymania zachowania, wyjaśnienia, przeprosin, naprawienia szkody, zwrotu pieniędzy, zmiany decyzji?
07 Czy zachowałem / zachowałam kopię zgłoszenia i odpowiedzi?	

Nie musisz znać numeru artykułu, żeby chronić swoje prawa. Zacznij od spokojnego opisania faktów i poproś o pomoc właściwą osobę.

112 Numer alarmowy gdy ktoś jest w niebezpieczeństwie teraz	**116 111** Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży bezpłatnie, możesz porozmawiać o każdym kłopocie	**800 12 12 12** Dziecięcy Telefon Zaufania Rzecznika Praw Dziecka bezpłatnie

MINI-SŁOWNIK

PRAWO
zbiór obowiązujących reguł ustanawianych lub uznawanych przez państwo

OBOWIĄZEK
to, co zgodnie z prawem lub zasadą trzeba zrobić albo czego trzeba zaniechać

UPRAWNIENIE
możliwość określonego działania lub żądania ochrony

MAŁOLETNI
osoba, która co do zasady nie ukończyła 18 lat

NIELETNI
pojęcie używane w przepisach dotyczących postępowania wobec osób młodych; jego znaczenie zależy od rodzaju sprawy

DANE OSOBOWE
informacje, które pozwalają zidentyfikować osobę bezpośrednio lub pośrednio

KONSUMENT
osoba fizyczna dokonująca z przedsiębiorcą czynności niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością zawodową lub gospodarczą

DOWÓD
informacja lub przedmiot, który pomaga ustalić, co się wydarzyło

DLA PROWADZĄCEGO

Część dla klas VII–VIII wprowadza ucznia w realne problemy prawne nastolatków: prawa uczniowskie, umowy i subskrypcje po ukończeniu 13 lat, odpowiedzialność nieletnich, wizerunek i dobra osobiste, hejt, deepfake'i, prawa autorskie, AI, prawa konsumenta oraz skuteczne składanie skarg i zabezpieczanie dowodów.

Prawo w tej części nie jest listą artykułów do zapamiętania. Jest narzędziem, które pomaga rozumieć granice, bezpieczeństwo, odpowiedzialność i sposoby szukania pomocy. Język został dostosowany do wieku uczniów: pojawia się terminologia prawnicza, analiza przypadków, argumentacja i praca na procedurach.

Pomysł dydaktyczny. Każdy rozdział może stanowić samodzielną lekcję wychowawczą (około 45 minut). Ta część zawiera 13 głównych tematów, scenki sytuacyjne, pytania do dyskusji, ćwiczenia i krótkie quizy. Nauczyciel może realizować całość lub wybierać moduły odpowiadające aktualnym potrzebom klasy.

Ważne. Materiał ma charakter edukacyjny. Nie zastępuje indywidualnej porady prawnej. Przepisy mogą się zmieniać, dlatego przed kolejnym wydaniem warto sprawdzić aktualny stan prawny w ELI/ISAP oraz na stronach właściwych instytucji.

Autorzy: Jarosław Kinal, Michał Skóra, Magdalena Kruczek. **Wydawca:** Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe, ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów. **ISBN** 978-83-983600-7-4 (całość serii). Wydanie I, Rzeszów 2026.

PODSTAWY PRAWNE I ŹRÓDŁA

W tej części celowo ograniczono liczbę numerów artykułów. Celem jest rozumienie zasad, nie pamięciowe uczenie się przepisów.

- Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 r.; oficjalny tekst dostępny w BIP Rzecznika Praw Dziecka.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. – m.in. art. 122 (weto ustawodawcze) oraz prawa i wolności człowieka.
- Ustawa z 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, w aktualnym brzmieniu (tekst jednolity w ELI/ISAP).
- Ustawa z 29 maja 2026 r. o zmianie ustawy – Prawo oświatowe (ustawowy katalog praw i obowiązków ucznia, rzecznicy praw uczniowskich) – zawetowana przez Prezydenta RP 2 lipca 2026 r.; weto nie zostało odrzucone, ustawa nie weszła w życie.
- Ustawa z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, w aktualnym brzmieniu (tekst jednolity w ELI/ISAP).
- Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, w szczególności przepisy o zdolności do czynności prawnych małoletnich.
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, w szczególności art. 10 dotyczący wieku odpowiedzialności karnej i wyjątków.
- Urząd Ochrony Danych Osobowych – materiały edukacyjne dla dzieci i młodzieży dotyczące danych osobowych, haseł i bezpiecznego internetu.
- Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów – Prawa Konsumenta oraz materiały edukacyjne dla dzieci i młodzieży.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej – materiały o cyberprzemocy i przeciwdziałaniu przemocy rówieśniczej.
- Statut konkretnej szkoły i obowiązujące w niej regulaminy – jako źródła szczegółowych procedur wewnątrzszkolnych.
- Ustawa z 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw – obowiązek wprowadzenia w szkołach standardów ochrony małoletnich.

Stan prawny i redakcyjny: 25 września 2026 r. Uwzględniono weto Prezydenta z 2 lipca 2026 r. do nowelizacji Prawa oświatowego: ustawowy katalog praw ucznia i rzecznicy praw uczniowskich nie weszli w

życie. Przed zajęciami sprawdź aktualny stan prawny w ELI/ISAP. Wezwanie, reklamacja i przykłady w ćwiczeniach są fikcyjne.

KLUCZ ODPOWIEDZI

Dla nauczyciela: odpowiedzi do quizów i gier z każdego rozdziału.

TEMAT 01 · JAK MYŚLI PRAWNIK: FAKT, NORMA, DOWÓD, PROCEDURA

1. Czy nagłówek „to przestępstwo!" jest dowodem? → **NIE** Nie.
2. Czy brak dowodu oznacza automatycznie, że zdarzenie nie miało miejsca? → **NIE** Nie; oznacza, że jego wykazanie może być trudniejsze.

TEMAT 02 · PRAWA UCZNIA: CO NAPRAWDĘ OBOWIĄZUJE?

1. Czy od września 2026 r. w każdej szkole działa ustawowy rzecznik praw uczniowskich? → **NIE** Nie. Nowelizację, która go przewidywała, Prezydent zawetował 2 lipca 2026 r.
2. Czy statut szkoły nadal ma znaczenie dla praw ucznia? → **TAK** Tak. To w nim są opisane prawa i obowiązki ucznia oraz tryb składania skarg.

TEMAT 03 · MASZ 13 LAT: CO ZMIENIA SIĘ W PRAWIE CYWILNYM?

1. Bilet autobusowy → **Niskie ryzyko** Drobna, bieżąca sprawa życia codziennego. Możesz sam.
2. Przekąska w sklepiku → **Niskie ryzyko** Drobna, bieżąca sprawa. Możesz sam.
3. Miesięczny abonament na rok → **Wysokie ryzyko** Zobowiązanie na długo. Co do zasady potrzebna zgoda przedstawiciela ustawowego.
4. Używany telefon od nieznajomego → **Wysokie ryzyko** Duża kwota, ryzyko oszustwa i wad. Konsultuj z opiekunem.
5. Subskrypcja w grze → **Wysokie ryzyko** Płatności cykliczne i automatyczne odnowienie. Ryzyko rośnie z każdym miesiącem.
6. Czy dziesięciolatek może być właścicielem odziedziczonego mieszkania? → **TAK** Tak. Ma zdolność prawną, ale umowy w jego imieniu zawierają rodzice.
7. Czy po 13 roku życia masz pełną zdolność do czynności prawnych? → **NIE** Nie.
8. Czy brak papierowego podpisu oznacza brak umowy? → **NIE** Nie zawsze.

TEMAT 04 · NIELETNI A ODPOWIEDZIALNOŚĆ: FAKTY ZAMIAST STRASZENIA

1. „Do osiemnastki nic mi nie grozi." → **Mit** Mit. Przed 18. rokiem życia istnieje realna odpowiedzialność prawna.
2. „Każdy 15-latek odpowiada jak dorosły." → **Mit** Mit. To wąski wyjątek dla najpoważniejszych czynów, nie reguła.
3. „Każdy problem szkolny to sprawa karna." → **Mit** Mit. Większość spraw rozwiązuje się w szkole.
4. „Prawo ma osobny system reagowania na czyny nieletnich." → **Fakt** Fakt. To ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich.
5. Czy osoba poniżej 17 lat nigdy nie może odpowiadać na zasadach Kodeksu karnego? → **Wyjątkowo – w najpoważniejszych przypadkach** Może wyjątkowo w ściśle określonych ustawą najpoważniejszych przypadkach.
6. Czy reakcja wobec nieletniego zawsze polega na karze więzienia? → **NIE** Nie. System przewiduje inne środki i odrębną procedurę.
7. Czy 15-latek może odpowiadać jak dorosły za rozbój? → **TAK** Tak, wyjątkowo – rozbój jest w katalogu art. 10 § 2 Kodeksu karnego, a sąd ocenia też okoliczności i dojrzałość sprawcy.
8. Czy wobec 14-latka, który ukradł telefon, sąd może orzec karę więzienia? → **NIE** Nie. Wobec nieletniego sąd rodzinny stosuje środki z ustawy o nieletnich, np. upomnienie, naprawienie szkody czy nadzór kuratora.

TEMAT 05 · HEJT, REPUTACJA I WOLNOŚĆ SŁOWA

1. „Moim zdaniem ta decyzja dyrekcji jest niesprawiedliwa." → **Opinia** Opinia. Ocenia decyzję, nie przypisuje nikomu czynów.
2. „Wicedyrektor wziął pieniądze z kasy klasowej." → **Fakt (twierdzenie)** Twierdzenie o faktach. Jeśli jest nieprawdziwe, poważnie narusza czyjeś dobre imię.
3. „Ten film był nudny." → **Opinia** Opinia. Każdy może ocenić film inaczej.
4. „Kasia ściągała na sprawdzianie 3 marca." → **Fakt (twierdzenie)** Twierdzenie o faktach. Da się sprawdzić, czy to prawda.
5. „Uważam, że nowy regulamin boiska jest za surowy." → **Opinia** Opinia o regulaminie. Krytyka działania, nie osoby.
6. Ktoś pisze w komentarzu pod zdjęciem Ani: „Ty żałosna kretynko". → **Znieważenie** Znieważenie: obelga skierowana do konkretnej osoby.
7. Na grupie ktoś rozsyła: „Bartek sprzedaje narkotyki na przerwach" – to nieprawda. → **Zniesławienie** Zniesławienie: przypisanie komuś przestępstwa wobec innych osób.
8. „Jak powiesz nauczycielce, to wiem, gdzie mieszkasz, i cię dorwę." → **Groźba karalna** Groźba karalna: zapowiedź przestępstwa, która może wzbudzić uzasadniony strach.
9. Ktoś od miesiąca codziennie wysyła Oli dziesiątki wiadomości, czeka pod jej domem i komentuje każdy jej post. → **Nękanie** Uporczywe nękanie: powtarzające się zachowania, które wywołują poczucie zagrożenia i naruszają prywatność.
10. Czy zdanie „nie podoba mi się ta decyzja" jest tym samym co fałszywe oskarżenie konkretnej osoby? → **NIE** Nie.
11. Czy internetowa anonimowość zawsze oznacza brak odpowiedzialności? → **NIE** Nie.
12. Czy wiadomość „Po lekcjach cię pobiję" może być groźbą karalną, nawet jeśli autor twierdzi, że żartował? → **TAK** Tak. Liczy się, czy groźba wzbudziła w odbiorcy uzasadnioną obawę, że zostanie spełniona.
13. Czy założenie fałszywego konta w imieniu kolegi, żeby go ośmieszyć, może być przestępstwem? → **TAK** Tak. Podszywanie się pod inną osobę z użyciem jej wizerunku lub danych w celu wyrządzenia szkody jest przestępstwem (art. 190a § 2 k.k.).

TEMAT 06 · WIZERUNEK, DANE, DOXXING, DEEPFAKE I SZANTAŻ

1. Czy deepfake jest „bezpieczny prawnie", bo nie pokazuje prawdziwego zdarzenia? → **NIE** Nie. Może naruszać różne prawa i dobra osoby przedstawionej.
2. Czy podanie czyjegoś adresu w ramach internetowej zemsty jest dobrym sposobem obrony? → **NIE** Nie.
3. Czy osoba, której ktoś grozi publikacją intymnego zdjęcia, powinna zapłacić, żeby sprawa się skończyła? → **NIE** Nie. Płacenie zwykle nie kończy szantażu. Trzeba przerwać kontakt, zachować zrzuty rozmowy i powiedzieć dorosłemu.
4. Czy po zgłoszeniu posta do Meta albo TikToka nie warto już mówić dorosłym ani policji? → **NIE** Nie. Zgłoszenie do platformy pomaga usunąć treść, ale przy groźbach, szantażu czy nękaniu potrzebna jest też pomoc dorosłych i policji.

TEMAT 07 · PRAWO AUTORSKIE, PLAGIAT I AI W SZKOLE

1. Cytuję w referacie dwa zdania z książki, podając autora i tytuł. → **Dozwolone** Dozwolony użytek: prawo cytatu, autor i źródło są oznaczone.
2. Wrzucam na swój profil rysunek znalezionej w sieci artystki jako własny. → **Naruszenie** Naruszenie: przypisujesz sobie cudzy utwór i publikujesz go bez zgody.
3. Udostępniam znajomym piracką wersję nowej gry przez link do pobrania. → **Naruszenie** Naruszenie: rozpowszechniasz utwór z nielegalnego źródła.
4. Słucham w domu piosenki kupionej w legalnym serwisie. → **Dozwolone** Dozwolony użytek prywatny legalnie rozpowszechnionego utworu.
5. Oddaję wypracowanie starszego kolegi jako swoje. → **Naruszenie** Plagiat: przypisanie sobie autorstwa cudzego utworu.
6. Obraz wklejony do prezentacji bez żadnego podpisu. → **Niepoprawny** Brak autora i źródła. Nie wiadomo nawet, czy wolno go użyć.
7. „Źródło: Google" → **Niepoprawny** Google to wyszukiwarka, nie autor. Źródła nie da się znaleźć.
8. „Fot. Anna Nowak, »Mgła nad Wisłą«, licencja CC BY 4.0, [nazwa serwisu, link]" → **Poprawny** Autor, tytuł, licencja i źródło. Tak wygląda uczciwy podpis.
9. Czy zdjęcie zrobione przez kolegę telefonem może być chronione prawem autorskim? → **NIE** Tak. Jeśli ma twórczy, indywidualny charakter, jest utworem, a jego autorem jest kolega.
10. Czy udostępnianie innym pirackiego filmu przez sieć wymiany plików jest dozwolonym użytkiem prywatnym? → **NIE** Nie. Udostępnianie innym utworu z nielegalnego źródła narusza prawa autorskie.
11. Czy podanie „źródło: internet" wystarcza? → Zwykle nie; źródło powinno być możliwe do zidentyfikowania.
12. Czy istnieje zawsze bezpieczna zasada „można skopiować 10%"? → **NIE** Nie.

TEMAT 08 · KONSUMENT W SIECI: ZWROTY, SUBSKRYPCJE, INFLUENCERZY

1. Czy każdy zakup online można zwrócić w 14 dni bez wyjątku? → **NIE** Nie.
2. Czy post influencera może być reklamą? → **TAK** Tak.
3. Czy z problemem z reklamacją można bezpłatnie zwrócić się do miejskiego lub powiatowego rzecznika konsumentów? → **TAK** Tak. Rzecznik bezpłatnie doradza i może interweniować u sprzedawcy.

TEMAT 09 · PRZEMOC, GROŹBY I BEZPIECZNA REAKCJA

1. Dwie koleżanki pokłóciły się o podział pracy w projekcie. → **Mediacja** Konflikt równorzędnych stron – mediacja może pomóc.
2. Grupa uczniów od tygodni wyśmiewa jedną osobę i wrzuca o niej memy. → **Interwencja dorosłych** To przemoc rówieśnicza – najpierw ochrona osoby krzywdzonej i reakcja szkoły, nie mediacja.
3. Dwóch kolegów pokłóciło się na boisku o zasady gry. → **Mediacja** Spór o zasady – dobra sytuacja na mediację rówieśniczą.
4. Starszy uczeń grozi młodszemu, że go pobije, jeśli nie odda pieniędzy. → **Interwencja dorosłych** Groźba i wymuszenie – potrzebna natychmiastowa interwencja dorosłych.
5. Czy przy bezpośrednim zagrożeniu trzeba najpierw przejść całą szkolną „drabinę" zgłoszeń? → **NIE** Nie. Bezpieczeństwo ma pierwszeństwo.
6. Czy kasowanie gróźb przed pokazaniem ich dorosłemu jest najlepszym rozwiązaniem? → **NIE** Nie.
7. Czy mediator rówieśniczy rozstrzyga, kto ma rację, i wyznacza karę? → **NIE** Nie. Mediator jest bezstronny i pomaga stronom samodzielnie dojść do porozumienia.

TEMAT 10 · DYSKRYMINACJA, RÓWNE TRAKTOWANIE I DOSTĘPNOŚĆ

1. Uczeń z opinią poradni ma więcej czasu na sprawdzianie. → **Dostosowanie** Dostosowanie. Wyrównuje realne szanse.
2. Uczennica nie może zapisać się na robotykę, bo „to nie dla dziewczyn". → **Dyskryminacja** Gorsze traktowanie ze względu na płeć, bez obiektywnego uzasadnienia.
3. Klasa z uczniem na wózku ma zajęcia na parterze. → **Dostosowanie** Dostosowanie zwiększające dostępność.
4. Nauczyciel obniża ocenę za akcent ucznia z innego kraju. → **Dyskryminacja** Gorsze traktowanie związane z pochodzeniem.
5. Czy każde różne traktowanie jest dyskryminacją? → **NIE** Nie.
6. Czy dostosowanie warunków może służyć równości? → **TAK** Tak.

TEMAT 11 · CZY POLICJA MOŻE...? MITY O KONTAKCIE Z INSTYTUCJAMI

1. Czy każde wezwanie oznacza, że ktoś jest oskarżony? → **NIE** Nie.
2. Czy na przesłuchaniu na policji wystarczy obecność „jakiegokolwiek dorosłego", np. przypadkowego pracownika? → **NIE** Nie. Nieletni może żądać obecności rodzica, opiekuna prawnego lub obrońcy. Inną osobę wskazuje się dopiero, gdy ich obecność jest niemożliwa.
3. Czy w sprawie sądowej dziecko może mieć własnego reprezentanta, gdy interesy rodziców są sprzeczne z jego interesem? → **TAK** Tak. Sąd ustanawia wtedy reprezentanta dziecka, najczęściej adwokata lub radcę prawnego.
4. Czy warto poprosić o wyjaśnienie niezrozumiałego dokumentu? → **TAK** Tak.

TEMAT 12 · JAK SKUTECZNIE DOCHODZIĆ SWOICH PRAW

1. Czy w skardze trzeba obrazić drugą stronę, żeby pokazać powagę sytuacji? → **NIE** Nie.
2. Czy warto zachować potwierdzenie wysłania pisma? → **TAK** Tak.

TEMAT 13 · LABORATORIUM SPRAW PRAWNYCH

1. Czy na podstawie krótkiego posta w social media zawsze da się pewnie ocenić sprawę? → **NIE** Nie.
2. Czy najostrzejsza możliwa reakcja jest zawsze najlepsza? → **NIE** Nie; reakcja powinna być adekwatna i skuteczna.